

ЗБОРНИК

МОШО
ОДАЛОВИЋ
ПЕСНИК

Уредник
ДРАГАН ХАМОВИЋ

повеља

Драган Хамовић

ЧОВЕК ЈЕ ПЧЕЛА*

Сажетак / У раду се даје осврт на граничну жанровску позицију поезије Моше Одаловића и на дубљу културно-симболичку подлогу његових кључних остварења граничног типа, у којима проговарају симболи најдубљег националног наслеђа.

Кључне речи / наивна песма, породица, завичај, Стара Србија, пчела

Поезија Моша Одаловића увелико укида границу између поезије за децу и поезије за одрасле, што подразумева и давнашњи, али и сасвим модеран квалитет. Чинилац исконске, митске непосредности нагло је добио на цени у доба модерног преиспитивања поезије, а детињство (као отац човека) ушло је у фокус нових песничких сагледавања. Има појава које никад не добију право име, можда и зато што својом ширином и дубином измичу тачном именовању. Такав је случај – у томе се и стручњаци углавном слажу – код појмова *поезија за децу*, *дечја* или *наивна песма*. Тако је и Мошо Одаловић песник „из детета”, из „дечјег у човеку”, одакле делује најосновније лирско језгро, јер се оглашава с живахне стајне тачке детињства. У детињство тегобно и у космос многочлане породице смешта свој

* Рад је настао у оквиру пројекта „Смена поетичких парадигми у српској књижевности двадесетог века: национални и европски контекст” (178016), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

лични лирски мит, као и одушевљење што се стално принавља. Фигуре блиских, а нарочито сакрализоване мајке чине фину лирску ауру, јер човек је, према песнику, „зрнце васионе” и космонаути немају шта да пронађу у превисоким висинама мимо онога што су могли у животном окружењу, међу својима.

„Неки учени људи рекоше и не порекоше – да се свет сазна до десете године!”, записао је песник: „Могуће је. До десете видех: народ, поље, небо, Сунце, реку, планину, шуму, пшеницу, јабуку, птицу, јагње, мрава, девојчицу, цвет, пчелу, азбуку” (2007: 194). Списак онога што нас чини својима бива симболички сажет у песми „Твоја звезда будалица”. Свако од нас има, осим своје звезде, своју птицу и „шаку пчела / да се са звездама ројиш”. Тој шаци пчела додељује несвагдашње моћи, космичко простирање:

Где све стигну твоје пчеле,
оне мрве од живота!
Грачаницу, Милешеву и Анђеле
одавно су надлетеле,
а ти једва
преко плота.

Задржимо се код пчела. По чему је пчела повлашћена да се обрете на попису првих меморисаних слика? „У породичном густишу научиш најпре – да си неважан” (Одаловић 2007: 190). У томе је главни науч основне школе коју је Момчило Одаловић изучио у своме кућевном одељењу, у Старом Грацком под епском и реалном Голеш планином, близу епске реке Ситнице што се, у његовом детињству, реално свела на ситницу. Као што ми данас увелико сводимо и сам појам Косова на ситницу од које се ваља отрести – па да коначно лепо поживимо. Одао нам је своје рано сазнање песник сликовитије, напоменом да су веће породице „као кошнице”, „увек се нешто ради, увек зујање”. Осећај неважности не искључује ону фину допуну из песме „Шапат Јована Дамаскина” Ивана В. Лалића: „Ал зато слутим

да смисао роја / Зависи и од заблуделе пчеле.” Смисао роја Одаловићу беше пред очима и стога толико пчела у његовој поезији. Заправо, нема их на сваком кораку, али су на битним местима. Као слика асоцијативно призвана из непосредног искуства – а заправо доспела из најдубље дубине. Присетимо се речи Одаловићевог нешто старијег земљака, књижевног и језичког znalца Новице Петковића. У тексту „Словенске пчеле у Грачаници”, од пре тачно тридесет година, Петковић указује на косовске лирске песме с мотивом пчела – а пчеле су „по правилу божји весник” – песме певане „на падинама Шаре, понад српског старог престоног града Призрена, на другу недељу ускршњих или велигданских празника” (2007: 54), или у колу пред Грачаницом. Слика високог дрвета у гори, с лишћем широким, цвећем црвеним и пчелама попалим по цвећу преводи се из паганског у хришћанско рухо, у древном лирском паралелизму:

Штоно је дрво високо,
То јесте црква Грачанка,
А што су лисја широки,
Све то су књиге попове,
А што је цвеће црвено,
То јесте причес у цркви,
А што су пчелке попале,
Све то су људи у цркви.

Отуда Мошове пчеле, излетеле из дуговеке меморије старосрбијанског, косовског и метохијског простора. Или по речима Новице Петковића, које ваља непрестано имати на уму: „Сви ми одвећ добро знамо да Косово није ма какав, него почетни простор наше културе, почетни у староме, средњовековном значењу: где је нешто почело, то му је и почело” (52). Почетни простор наше културе уједно представља почетни простор песниковог властитог памћења. Одаловић ипак није песник давно кристализованог епског и митског Косова, него оног заклоњеног лирског

Косова, а надасве Косова сиромашког поратног детињства у породичној кошници. Већ је примећено да одрастање и зревање на базичном и страдалном простору српског предања и савремености утискује у песме Моша Одаловића додатни смисаони колоритни нанос, али не и таман тон. Из ових песама местимице допире милогласје старошто-кавског говора и дах српскословенске основности којој се дивдио космополит и авангардист Растко Петровић. Испод ведрине и одвећ размахане уобразиље пулсира теретно средиште, како и примећује Милован Данојлић поводом овог „племенитог дечачине” савремене српске поезије: „Иза ових наоко лаких, лепршавих стихова назире се једно богато, плодно, у основи тешко животно искуство, превазиђено игром, шалом и љубављу према свету и животу” (2007: 5). Сви чиниоци афирмације само су одбрамбено оруђе против страха што га „грицка испод коже” или против „густе ноћи”, „мрака из оцака”, „из тунела и подрума”.

А све то да се надрасте неважност на коју је зарана научен, да прерасте и себе и сва ограничења, чему заправо свако детињски тежи. Песникови косовски лирски хероји нису витезови без мане и страха, или подвижници крсног подвига, него су људи-радилице, као што су најбољи столар и благи пијанац Стаја што се деци увек обрадује, сеоски слуга Станислав ненадмашан у хитрим чобанским играма, или Крста бунарџија што бунар прокопа до „земљане осовине”:

Кад зида бунар, као да цркву гради!
Милује камен,
ДУШУ му ослушкује.
Хтео је једном у коња да се клади
да камен фино чује,
кад има шта да чује.

Одаловић је прерадио и разиграо наслеђену симболику повлашћених летећих „мрва од живота” – а свако је у његовој песничкој оптици заправо мрвуљак, мрав – оно

зрнце васионе. Неважан, али ипак дивна честица тога неописивог људског и живућег роја. Тако ће и калуђер Озостије у здравици почастити домаћина Јанаћка из Велике Хоче титулом „тврде пчеле”. И чувеном звонару Благоживићу „у недрима не мирују пчеле”, јер пчеле су, у песничком претумачењу, не само људска посвећена, делатна мнозина него и отеловљен импулс живота и смислотворења у нама. За изградњу онога што Жича треба да буде – а то је наша веза са небесима – једино је кадар пчелињи боготдани хармонички поредак: „У послу смо великоме. / Ројимо се као пчеле. / По задатку Савиноме – / примакли смо Сунцу скеле!”. Пчела је, као и човек, тајна. Пчелиње градитељско умеће још и више. Најбистрију пчелу песник моли да зазуји нешто о чудесном умећу „да се Сунце устолличи, / како Небу и приличи – ту у Жичи!” Пчелар Георге-ло признаје своју немоћ пред пчелињом тајном: „Само пчеле / без либеле / све пределе, / помоз, Боже, / у Цркву преслиже!” Из завичајно баштињене православне оптике могла се само указати Одаловићева визија Жиче као чеда пчелињег труда и љубави, најизразитији домет његове непатворене лирске духовности, што саговорнике прво тражи у деци, а потом и у онима што се безазленства нису одрекли.

Јер ако ћемо право, не толико пали човек – пчелињак је најживља, брујна икона светлог савршенства Божије творевине, спрам које Одаловић упира лирски безазлен поглед пун дивљења и очекивања, али и претераности дечачке игре. У једној песми, његов Максим отвара фирму „Оштрач пчела”, све оштрећи њихове жаоке, знајући да „добро наоштрена пчела / вреди кошницу човеку”. У хиперболичким лирским ситуацијама песник маштом прудешава устаљене животне односе, смишљајући толике врцаве лексичке изуме. У томе се најпре исказује као „племенита дечачина”, носилац необуздане имагинативности, упоредиве с обешечачком поетском митоманијом Бране Петровића, пре других. Отпор према егзистенцијалним компромисима људске зрелости заокупљао је модерне не-

одрасле непомирљиве бунтовнике, да би, у међувремену, стигли постмодерни свезнајући ироничари и циници. Којима је све свеједно.

„Ево пишем нешто, да опростиш, о себи”, одговара Мошо мајци у навођеном аутофикцијском запису, док мајка опомиње „Немој што слагат, сине мој!”, можда и знајући за песму „Не лажи лажо” и суштински синовљев аутопортрет у њој. Син утом, уместо очекиваног фразеологизма „Нећу, мајке ми!”, узвраћа са „Нећу, пчеле ми!”, посве раскривајући материнску симболику пчеле. Разуме се, пчеле окупљајуће и владајуће, Матице. Нагласак на пчелама радилицама прелази на виши симболички ступањ – слику Велике мајке. Значењски потенцијал из архетипске старине песник беспрекорно остварује у два песмама, у којима се помаља матерински прволик, као и низ алузија на словенско прапамћење. То су песме „Сунчево чељаде” и Пчела Јевросима”. Матица је Сунчево чељаде, мистична културна хероина, родоначелница (косовског) пчелинег људства:

Нико не зна
кад је долетела.
Од ње људи
учили да раде,
да се роје,
ко што чини пчела.

*Тако је било,
йчеле ми!*

С друге стране, Јевросима, епско име-симбол за етос мајчинства, у саливеном српском десетерцу, расте до зрачне свеобухватности, на корак до лика Богородице: „Живи тако пчела Јевросима. / Сама пчела на липовој грани. / Испод липе мед и медовина – / све нас она и поји и храни.” Уз Велику мајку, Матицу, уводи се, као могућност, и мотив сеобе: „Зуји йчела над липовом граном, / да одсели, и ми бисмо за њом.”

Речена најава добија егзистенцијалну потпору у недечјој песми из лирског дијалога са колегом Ршумовићем, под насловом „Ршуме, јеси ли знао Црњанског”. И у опису припреме за сеобу из косовског завичаја обнавља се много пута остварена идентификација човека са пчелом: „Тешко је и пчели кад се сели. / Трмка кроз саће пустила жиле.” Али, песник у овој лирско-документарној исповести ипак креће у сеобу, непогрешиво пратећи путању завичајне воде Ситнице што, коритима Ибра и двеју Морава, долази до Дунава, ниже Смедерева, у које се и запутио. *Не лажи, лажо*. Шта видимо, као на длану, у сеобном лирском видокругу: непресељен прошли живот, тесно скопчан с матичним пределом, јер не може све стати у отежао унутарњи пртљаг. Сеоба повлачи собом основни губитак оријентације. Појединка је урасла у завичај, почетни простор лични и колективни. У другој, номинално дечјој песми, „Неко је украо ласту”, мотив постаје буквализован, купац купује песникове стране света, његове базичне слике, „и сад побркано све је”: „Кад тамо, далеко тамо, / изгубим стране света, / ластва ће бити са мношћом – / ДА СТРАНЕ ОДГОНЕТА...” Мотив дезоријентације, у којем се стекао актуелни удес српског расељеног косметског народа, сели се и у друге песме, као ону о Зочишту, која као да проговара Змајевим снохватичним гласом: „Пронађи нам, мили Боже, / под небеси коначишта; / просули нам стране света – / не можемо до Зочишта.” На дискретан начин, благохуморан с примесом старокосовског дијалекатског зачина, у песми „Трајко се изгубија”, исти мотив се обнавља. „Трајко Моравац / изгубија правац”, човек и његова путања драматично се разилазе, без правца је изгубљен: „кад га / нађе / правца, / и ми ће / нађемо / њега!” Слично важи и за земљописну чињеницу у облику реке Неродимке, која је „на два / мора / исцепкала / душу...”, тј. отиче у два морска слива. И река је, као „тешка суза”, поистовећена са својим предвојеним народом.

Вратимо се песми о песниковој властитој сеоби. У претпоследњем катрену њеног лирског десетерца затичемо митски обезвремењену слику словенског потукача:

Нада мном гори луча макрокозма.
Световид звездано труње спаја.
Песник ће своју снагу да спозна,
тек када оде из завичаја.

Чак и при тектонском губитку рођених „страна света”, овај пчелињи песнички сој, адамско колено у кућној кошници, син Тодоров и Душанкин, те брат Мирославке, Јевросиме, Илинке, Стане, Милијане, Миодрага, Милисава, Михаила и Љубомира – именован Момчило, не топи се у многе несреће, него у несрећама и невољама открива сржна изворишта виталне, што ће рећи поезијске снаге. Тако откривеном снагом ведри и очарава и оснажује читаоце који са њим деле срж истоврсног заједничког искуства.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Данојлић, Милован. „Цео живот као песма”. У: Мошо Одаловић. *Где је ламџино деџе*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.

Одаловић, Мошо. *Где је ламџино деџе*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.

Одаловић, Мошо. *Добро јуџро, Велика Хочо*. Београд: Задужбина Де-санке Максимовић, 2017.

Петковић, Новица. *Словенске ѝчеле у Грачаницџи*. Београд: Завод за уџ-бенике, 2007.

Dragan Hamović

MAN IS A BEE

Summary / The paper addresses the boundary genre position of Mošo Odalović's poetry and a deeper cultural-symbolic base of his key boundary-type accomplishments, in which the symbols of the deepest national heritage begin to speak. He places his personal lyrical myth as well as his ever-renewing enthusiasm to his childhood filled with hardships and to the cosmos of his family with a lot of members. The figures of his close relatives, and especially his sacralised mother, make a fine lyrical aura. The images of bees and beehives result equally from the analogy with the human swarm of a family household, simultaneously activating the ancient images remembered by the oral poetry of the homeland region of Old Serbia, in which bees are symbols of human multitude, but also heavenly beings from the Christian tradition. It was possible for Odalović's vision of the famous monastery of Žiča as a child of a bee's effort and love to appear from such homeland heritage-based optics.

Институт за књижевност и уметност, Београд
hamovicdragan@gmail.com